

M
278.362
SZK

A
FALU
MEGISMÉRÉSE

IRTA:
DR. BODOR ANTAL

BUDAPEST, 1934:

KIADJA: A MAGYAR TÁRSASÁG FALUKUTATÓ
INTÉZETE

A 10026

Magyar Társaság Falukutató Intézete
BUDAPEST, IV., SZERB-UTCA 23.

Elnök: Steinecker Ferenc egyet. nyilv. r. tanár

Igazgató: Bodor Antal egyet. m. tanár.

Intéző-bizottság tagjai:

Árokháthy Béla
Bátky Zsigmond
Benisch Arthur
Bocsánecz Lukács
Bokor Ervin
Buday György
Czettler Jenő
Dornay Béla
Faragó Ede
Fodor Ferenc
Gesztelyi Nagy László
Germanus Gyula
Gortvay György
Györfly István
Hévey László
Ihrig Károly
Karácsony Sándor
Kerék Mihály

Konkoly-Thege Gyula
Krisztics Sándor
László Gábor
Mészár Oszkár
Némethy Béla
Neubauer Gyula
Nevelős Gyula
Orbán András
Rege Károly
Sipos Sándor
Solymossy Sándor
Szeibert János
Szilágyi László
Szombathfalvy György
Réthly Antal
Takács Imre
gróf Teleki Pál
Vantsó Gyula

Vonház István

Országos
Köznevelési Tanács

Leltári szám:

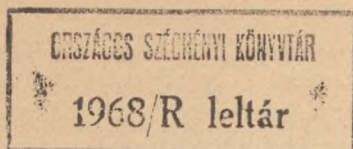
III/3537.

1948. j.

Kapucinus

M 278.362

A FALU MEGISMERÉSE.

A világháború és annak messzeható következményei a falunak és a benne végbement nagy átalakulásnak alapos megismerését tették szükségessé.

A földművesek lelkivilágába már a harctéren s a hadifogságban betekintést nyert sok városi ember, amikor pedig a forradalmakat követő nemzeti ellenhatás a megújodáshoz a faluból merített erőt s annak politikai és gazdasági súlyát megnövelte, mind többen igyekeztek a néppel való érintkezés során annak életviszonyait, törekvéseit megismerni. A hadbavonult gazdák pedig a nyugoti országok fejlettebb községeiben megfordulva a magukéval való összehasonlítás útján az itthoni hibákat és hiányokat jobban meglátták.

A rendszeres vizsgálódás nélkül, csupán átélésen és tapasztaláson alapuló ily faluismeret azonban hézagos és egyoldalú volt, számadatokra s a mult tanulságaira nem támaszkodott s a jövőbeli lehetőségek és feladatok megállapítását is mellőzte. De alkalmas volt arra, hogy a figyelmet az egyes vidékek községei között levő különbségekre felhívja.

Egy idő óta kezd a köztudatba átmenni az, hogy a falvakat nem szabad általánosítani, mert kettő sincs köztük mindenben egyforma. Eltérő földrajzi fekvés, talajnem, népfaj, természeti és fejlődési viszonyok s különösen az utóbbi évtizedek eseményei köztük egyre növekvő különbségeket okoztak. Míg a városok, ipartelepek, nyaralóhelyek és vasútvonalak közelében fekvő községek többnyire fennültek s egyesek meglepően nagygyá fejlődtek, addig az ezektől távolabb esők többé-kevésbé hátramaradtak. Közülök sokat a mezőgazdaság pár évvel ezelőtti konjunktúrájában elszá-

mítással tett költséges beruházások, drága föld- és gépvásárlás, másokat a román megszállás, a kommün, vagy többévi elemi csapás kártételei oly adósságokba vertek, amelyeknek magas kamata a felére esett földjövödelmet meghaladja.

Súlyos helyzetbe jutottak az új országhatár szélére került falvak is, melyek az elszakított városokban piacaikat veszítették el. Mindezek mellett más elbírálást kíván egy 2—300 lakosú törpefalu, mint egy 10—20—30 ezer lélekszámú városias nagyközség. Eltérők a gazdasági és népvizonyok a hegyvidéken és a síkságon, más a helyzet a kistermelőkből álló szőlővidéken, mint nagybirtokok szomszédságában, más egy német, tót, szerb faluban, mint egy magyar lakosságúban.

Ha csupán a jellegzetesebb különbségeket nézzük, akkor is sokféle községtípus tűnik szemünk elé, s ezek sajátosságait nem szabad figyelmen kívül hagyni, ha a faluról általánosságban beszélünk. Amikor pedig csupán egyes falvokról van szó, akkor a meglevő, vagy összegyűjtendő adatok alapján mindegyiket külön kell megvizsgálnunk, még pedig azzal a módszerrel, amely a kitűzött célnak (monográfiakészítés, szociográfiai, föld-, nép- vagy természetrajzi kutatás, gyakorlati irányú tájékozódás stb.) legjobban megfelel. E nélkül nem szabad nagyszabású országrendezést, vagy akár egyes községekre kiterjedő határkiigazítást, tagosítást, telepítést, parcellázást stb. elkezdni, de még tervezni sem.

A falvak alapos megismerésére különösen nagy szükség van ma, amikor a nemrégén még látszólag jólétnek örvendő gazdaosztályt a legsúlyosabb válság pusztítja s mégis a városi munkanélküliek tízezreit a földművelésnél akarják kereset-hez juttatni. Több száz új falu létesítését tervezik, ámbár a háború óta végrehajtott egyetlen telepítés is megbukott és ennek oka — számítási hibák és a közbejött válság mellett — az, hogy a telepések sajátosságait s a terület gazdaságföldrajzi adottságait nem vették figyelembe.

A falvak megismerésére s az ezt elősegítő vizsgálódási módszerre azonban nemcsak a gyakorlati életnek van szüksége, hanem több tudományágnak is, aminő a szociológia, nép-, föld- és természetrajz stb. Másfelől a turisztika és az idegenforgalom érdeke szintén azt kívánja, hogy hazánk

természeti és néprajzi sajátosságai s történelmi emlékei mennél szélesebb körben keltsenek érdeklődést.

Különös figyelmet érdemel ezenfelül az a nagy nevelő hatás, melyet a lakosságra gyakorol faluja multjának, hagyományainak s értékeinek megismerése. Növeli ez a szülőföld megbecsülését s a nemzeti érzést és nagyobb erő kifejtésre, haladásra serkent.

A tudományos és gyakorlati falukutatás és ismeret kifejlesztését különösen elősegíti az, ha a hazánkban és a külföldön különböző irányban folyó ilyenmű munkát s annak eredményeit megvilágítjuk.

Úttörők e téren azok a kisebbségi népek voltak, melyek a falun tisztábban megőrzött faji sajátosságaik kifejlesztésével igyekeztek a beolvasztás ellen védekezni. Legtanulságosabb példát a velünk rokon finnek adták, akik Napoleon békeparancsára a magas műveltségű svédek fennhatósága alól orosz iga alá kerülve, az elnyomatás alatt nemzeti öncélúságuk tudatára ébredtek s az addig csak a nép körében használt finn nyelv, népművészet és hagyományok megbecsülésére és fejlesztésére törekedtek. Az ifjúság indította meg a mozgalmat s a 21 éves Lönnrot 1823-tól kezdve járta a falvakat, megismerte a nép lelkét, életét, összegyűjtötte énekeit s napfényre hozta a nagyszerű őseposzt, a *Kalevalát*. Donner a helsingforszi egyetemen tanfolyamot szervezett és hallgatóit rávezette arra, hogyan kell a nép zárkózott lelkéhez hozzáférközni s miként lehet annak életviszonyait tanulmányozni. Húsz ifjú járta be az országot, összegyűjtötte a mult emlékeit, a népművészet alkotásait s azokból páratlanul gazdag múzeumok alapját vetették meg. A «Hangyák» társasága a nemzeti önmegismerés kifejlesztésére tett fogadalmat s a népeposzban előforduló adatok nyomán az őshazát keresve átkutatta az ázsiai puszták néptörzseit, sírmezőit, s ennek során a magyarokkal való rokonság újabb bizonyítékaira is rátalált. A falukutatással így az orosz elnyomás legválságosabb éveiben fejlődött ki a finn nemzeti gondolat, tudomány és művészet.

A cseh nyelvtengerben a német szigetek a beolvadás és elnyelés ellen már régebb idő óta úgy védekeztek, hogy

tanítóik az ifjúságban a szülőfalu szeretetét, a népművészet, hagyományok megbecsülését s a német faji öntudatot fejlesztették ki. Újabban a cseh uralom alatt még erősödött e mozgalom, s Blau Józsefnek *Der Heimatsforscher* című könyve szolgál a tanítóság részére vezérfonálul. A cseh kormány nyilván e mozgalom fontosságát felismerve rendelte el, hogy minden község krónikás- illetőleg emlékkönyvet vezessen s a megörökítésre érdemes adatokat abba jegyezze fel. A cseh-szlovákiai magyar ifjúság szintén gondot fordít a faluismeretre, brünni és pozsonyi akadémiai klubjaik, továbbá a Prohászka-körök falusi kiszállásokat, a cserkészek pedig regősjárásokat rendeznek. Tervbe van véve egy magyar kisebbségi szociográfiai intézet felállítása is, mely a falukutatással szintén foglalkozni fog.

A «Heimatskunde» mozgalom a háború után nemcsak az elszakított német vidékeken, hanem a szociáldemokrata uralom alá került Ausztriában és Németországban is meg erősödött s a nemzeti érzés ellenhatásaként a faji öntudat nevelőeszközzé vált. Az iskolák a község történetét, természeti és népviszonyait úgy tanítják, hogy ezzel a szülőföld megbecsülését is elősegítik. Az értelemre és érzelemre egyaránt hatni tudó ily irányú oktatáshoz jó vezérfonalak, községi és járási minta-monográfiák készültek, amelyek azonban a tanulók szellemi fokát meghaladó agrár-, község- és szociálpolitikai kérdésekre természetesen nem terjeszkednek ki.

A századforduló óta a Német-birodalomban «Deutsches Verein für ländliche Wohlfahrts- und Heimatpflege» néven országokint alakult egyesületek s közös folyóiratuk (*Das Land*), a déli részen pedig a «Charitas»-egyletek a faluhoz való ragaszkodás erősítésére törekednek. A folyóiratok rendszeresen közlik a világ különböző részein elszórt jellegzetes német falvak s az ottani viseletek, népszokások, történelmi és természeti emlékek képeit s leírását.

A falu megismerését segítik elő a német ifjúság körében elterjedt vándorlások is, amelyeket e század eleje óta a «Wandervögel» egyesületek irányítanak. Az iskolai szünidőben a diákok tízezrei kisebb csoportokban gyalog járják be a falvakat, hogy azokat s a nép életmódját saját élményeik

alapján ismerjék meg. A vándormadarak a társadalom erkölcsi megújodásához szükséges egyszerű, természetes életre s igénytelenségre törekednek önneveléssel. A falusiaktól kapott szerény ellátást munkával és szórakoztatással viszonzozzák, a burschok ivás- és párbajkényszerét elvetik s az ifjúság feles életerőit testi fáradaalmakkal vezetik le. Egyes csapatok rendszeres kutató- és gyűjtőmunkát is végeznek, de mindegyikük első sorban a német nemzeti eszme terjesztését szolgálja otthon és a külföldön egyaránt. E mozgalom hibája az, hogy a vándorlás felelős felnőttek ellenőrzése nélkül történik.

Minden kultúrország falvaiban múzeumok, egyetemi s más tudományos intézetek szakemberei már régebb idő óta végeznek rendszeres nép- vagy természetrajzi gyűjtést, kutatást, talaj- s egyéb vizsgálatot. Még szélesebb körre terjeszkedik ki az antropogeográfia, mely a föld és az ember kölcsönös egymásrahatását vizsgálja, továbbá a társas együttélés jelenségeit kutató szociológia, mely újabban több tanszéket kapott Németországban. Egyik legkiválóbb művelője, Leopold von Wiese, a kölni egyetem tanára, tudományos megállapításainak igazolására legalkalmasabb kísérleti területnek a városnál könnyebben áttekinthető falut választotta. Szerinte az élet alapjelenségei mindenhol hasonlóak ugyan, de az eltérő fekvés, fejlődés, továbbá a faji sajátosságok a falvak között is oly különbségeket okoznak, hogy az eddig szokásos általánosítás helyett egyenkint vagy legalább is típusok szerint való alapos vizsgálatra szorulnak. Wiese szociográfiai kutatásának módszere az, hogy szemináriumának hallgatói, akik között egyetemet végzettek is vannak, kettes-hármas csoportokra osztva pár hétre kiszállanak egy járás falvaiba s a részükre kiosztott kérdések tisztázása céljából ott adatokat gyűjtenek, megfigyeléseket tesznek. Munkájuk eredményéről időnként a járás központjában tartott összejöveteleiken számolnak be s azokra meghívják a község vezetőit és szakembereit is, hogy a hallottakhoz gyakorlati szempontból hozzászóljanak s a hibás adatokat és megállapításokat helyesbítsék. Mindenik megfigyelő csak néhány kérdést dolgoz fel, de a többiek kutatásának eredményeit szintén megismeri s így a falut alkotó sokféle tényező összefüggéseit is meglátja.

Wiese tanár vizsgálódási rendszere az egyénekből indul ki s azoknak egymáshoz és a különféle szervezetekhez való kapcsolódását világítja meg. Kutatja, hogy milyen a viszony a szomszédok, családtagok, öregek és fiatalok közt, továbbá az államhoz, hatóságokhoz, egyházhoz stb. A város és a civilizáció hatása miként mutatkozik, mifélek a szórakozások és az érvényesülési lehetőségek: végzettség, elvándorlás, vagyonszerzés stb. A vizsgálódások túlnyomórészt szociológiai szempontokat tartanak szem előtt és csak mellékesen terjeszkednek ki a társas együttéléstől elválaszthatatlan gazdasági, közlekedési és politikai tényezőkre. A társadalmi adottságok és kapcsolatok mellett alig veszik figyelembe azt, hogy a mai helyzet miért és miképen alakult ki s ennek hibáit hogyan lehetne orvosolni.

A fejlődés megvilágítása s a javításra törekvés annál erősebben domborodik ki az Északamerikai Egyesült Államokban falu-analízis néven folyó kutatómunkában. Ezen az új ismeretágon meglátszik, hogy a szükség hozta létre a gyakorlatias Amerikában, ahol a városok szédületes fejlődése mellett az elhanyagolt falvak és farmok bevándorolt népe gyökeret verni s agrár közszellemet teremteni nem tudott. A vidéket mindenki csak állomásnak tekintette a város felé, ahol élénk az élet s könnyebb a kereset. A mezőgazdasági cikkek árhullámzásának megfelelően szökött fel, vagy esett alá ott a farmok termelése és lélekszáma, s a lakosság többször vándorolt a városba és onnan vissza. Ezért nem volt állandóság a termelésben s a lakosság összetételében, főképen pedig hiányoztak a falvak és farmközpontok éléről az irányítani és nevelni tudó, tapasztalt vezetők. A jogszabályok, intézmények, amelyek egyik helyen beváltak, a más népösszetételű faluban nem tudtak gyökeret verni.

E jelenségek vezették rá a köztársaság egykori elnökét, Rooseweltet arra, hogy a falvak tudományos vizsgálatának elősegítésére az 1911. évben nagyobb alapítványokat tegyen. Kezdeményére széleskörű kutatómunka indult meg, különösen az egyetemek szociológiai intézeteiben, s a háború után ez még jobban elmélyülve a «rural sociology» és «community analysis» nevű új tudományágak kialakulására vezetett.

Különös gondot fordítanak ezek a sokféle népfaj sajátosságainak, életviszonyainak s közszellemének stb. vizsgálatára, a falvak fejlődéstörténetére s az elvándorlás irányának, okainak megvilágítására. Tisztázzák a település, termelés, fogyasztás, közlekedés, értékesítés, művelődés stb. kérdéseit. Az okokat és következményeket s a hibák és hiányok orvoslásának módjait is kifejtik és ezzel a falupolitika munkáját megkönnyítik. Erős bennük a földrajzi, különösen az anthropogeográfiai elem is.

Az amerikai falu-analízis alaposságát jellemzi az, hogy Elsie Vorhees Jones, a columbusi (Ohio) állami egyetem tanára a bevándorlók életviszonyait tanulmányozva azok ó-hazabeli életmódjának megismerésére is oly alaposan kiterjeszkedett, hogy az 1926—27. években hazánkban s Európa több államában hónapokon át a helyszínén tanulmányozta azokat a falvakat, ahonnan a kivándorlás nagyobb méretű volt. Északamerikában más irányban is ép oly alaposan folyik a falu-elemzés és különös figyelmet érdemel a köztársaság új elnökének, Rooseweltnak nemrég elhangzott megállapítása, mely a falu jövőbeli fokozottabb jelentőségét hangsúlyozta. Ott már a munkát találni nem tudó lakosság-nak a drága városokból vidékre kiözönlése megindult s e mozgalom helyes irányba tereléséhez az egyes vidékek és falvak állapotait alaposan ismerni kell.

Ez a városból kimenekülés egész világon fel fogja lendíteni a falukutatást, amelynek művelése ma Észak-Amerikában a legszélesebb körű, de alapvetése egy évszázaddal ezelőtt Franciaországból indult ki. Le Play gyárigazgató és emberbarát ugyanis a társadalom békéjét szolgáló reformtervében az ipari munkások helyzetével foglalkozva a munkásokat adó falusi nép életkörülményeinek alapos vizsgálatára szintén kiterjeszkedett s ennek során a falu nemzetfenntartó szerepét is felismerte. Első sorban a családokat vizsgálta s azokból az illető vidék munkástársadalmára következtetett. Adatgyűjtését több országra terjesztette ki s kutató-útjában 1846-ban hazánkba is ellátogatott. *A munkásviszonyok reformja* című művében, amelyet Geőcze Sarolta fordításában a Magyar Tudományos Akadémia adott ki, *A tiszamenti jobbágy* című

külön fejezetben Hatvan község több földműves-családjának életviszonyait írta le. Le Playnek a családból kiinduló szociográfiai kutatás terén sok követője volt s egyik híve, az angol Geddes, Franciaországba költözött, hogy vizsgálatait az ottani falvakban végezhesse. A jelen században egy másik francia gyáros, Fayol, más szempontoktól vezetve, de szintén a falu megismerését segítette elő, s oly rendszert alkotott, amellyel az egyes falvakra vonatkozó adatok kérdőíveken összegyűjtve a közigazgatási hatóságok rendszeres tájékoztatására használhatók. A gyakorlati célokat is elősegítő tudományos falukutatás ma Franciaországban főképen Jean Brunhes alaposan kidolgozott antropogeográfiai módszerével folyik, amelyet a *Földrajzi Közlemények* 1911. és 1931. évfolyamaiban gróf Teleki Pál és dr. Hézser Aurél ismertettek. Említést érdemel az, hogy a francia közoktatásügyi minisztérium földrajzi osztálya Franciaország lakosságának városok, községek és tanyák szerint való tanulmányozása elősegítésére vezérfonalat készíttetett. Ennek kérdőpontjait a *Földrajzi Közlemények* 43. kötete 242—246. oldalain dr. Milleker Rezső ismertette.

Különös figyelmet érdemel az elszakított Erdélyben több irányban folyó falu-munka. E téren úttörők a nyolc évszázaddal ezelőtti betelepített szászok voltak, akik nemzetiiségük megőrzése céljából falvaik és városaik között mindenkor szoros lelki kapcsolatot tartottak fenn és arra törekedtek, hogy mindenki ismerje és becsülje meg a falut s annak néphagyományait. A világháború óta a városi ifjak a nyári szünet alatt mezőgazdasági munkákat végeznek falun, hogy gyakorlati tapasztalatokat szerezzenek és dolgos, egyszerű élethez szokjanak.

Az erdélyi magyar diákság faluismeretét régebben a Székelyföldön és más szebb vidékeken tett vándor- és turista-utak, továbbá az ünnepi legációk segítették elő. A kolozsvári egyetemi ifjúság az 1897. évtől kezdve az angol University Extensionok mintájára rendezett a környéken kiszállásokat és előadásokat, ezek során a vidéki viszonyok megismerésére is alkalom nyílt. Az 1901. évben Népegyetem név alatt külön szervezetet alapítottak s annak lelkes tagjai magyaros vise-

letben járták be és tanulmányozták, tanították a falvakat. Kiszállásaikon azonban csak a kismemberekkel érintkeztek, ami a néplélek és élet megismerésére jó volt, de a vezető emberek kikerülése, sőt egyesek antiszociális működésének bírálata odavezetett, hogy az egyetemi tanács a Népegyetemet feloszlatta. Ezzel abbamaradt a szépen megindult munka, mely a faluval való lelkipőzösség megteremtésére vezetett volna. Tagjai azonban egész életre szóló őztőnzést nyertek a falu és a nép megbecsülésére.

E mozgalom hibája az volt, hogy rendszeres vizsgálódás és adatgyűjtés nélkül csupán gyakorlati tapasztalatok, benyomások szerzésére szorítkozott. A falu-kutatás vezérfonalát csak 1906-ban állította össze Barabás Endre, a dévai állami tanítóképző igazgatója. A tanítók számára akarta ezzel megkönnyíteni azt, hogy az elemi oktatást a falusi környezet tárgyait és életjelenségeinek ismertetésével kezdhessék, de másoknak is hasznos útmutatást és őztőnzést nyújtott a vizsgálódásra.

A kisebbségi sorsra jutott erdélyi magyar ifjúság pár évi ősvénykeresés után jött rá arra, hogy jövőjét csak a földmívelő osztályban rejlő faji őserő kifejlesztésével biztosíthatja, ehhez pedig mindenekelőtt alaposan meg kell ismernie a falut. Az *Erdélyi Fiatalok* című ifjúsági folyóirat köré csoportosult lelkes csapat indította meg a munkát és az 1928. évtől kezdve Kolozsvárott falu-szemináriumot szervezett, hogy az ifjúságot a falu vizsgálatának helyes módjára, a tanulságok levonására s a tennivalók felismerésére rávezesse. A mindennapi kenyérért hősileg küzdő ifjak nagy áldozattal tartják fenn a szemináriumot, de erőt merítenek abból, hogy a nép bizalommal fogadja és szeretettel támogatja munkájukat. Kiadványaik közt Gyallay Pap Zsigmondnak *A nép és az intelligencia* c. tanulmánya rámutat a falun vizsgálódásra váró kérdésekre, Demeter Bélának *Hogyan tanulmányozzam a falu életét?* című füzeté jó útmutatást nyújt az adatok megszerzése és feldolgozása tekintetében. Mikó Imrének *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című tanulmánya több hónapos helyszíni vizsgálódás és adatgyűjtés alapján 9 oláh-magyar község szociográfiáját adja, megvilágítja történelmi fejlődé-

süket, a gazdasági és népvviszonyok eltolódását, az új uralom alatt a lakosság és a vezetők magatartását, s a jövő képét és feladatait is az olvasó elé állítja.

Romániában Dimitru Gusti bukaresti egyetemi tanár és volt közoktatásügyi miniszter fejt ki a falu-kutatás terén figyelemreméltó tevékenységet. Mint a román szociológiai intézet elnöke 1924 óta a nyári szünidőben pár hétre kiszáll valamelyik faluba 40—60 egyetemi hallgatóval, akik között a falut érintő minden tudományág képviselve van. Mind-egyikük a maga szakmája szempontjából vizsgálja a kiszemelt községet, összegyűjti és feldolgozza annak adatait, de a közös megbeszéléseken a többiek kutatásának eredményeit is megismeri. Az intézet szociográfiai múzeumával több külföldi kiállításon elismerést nyert, nyári kiszállásain pedig belga s más vendégek is közreműködtek. Romániában, ahol a falusi tanítók szociális irányú nevelése már négy évtizeddel ezelőtt megindult, újabban kormányrendeletre minden tanító-jelöltnek el kell készítenie valamelyik község monográfiáját.

Olaszországban a fascista uralom alatt a jegyzők továbbképzésére rendezett egyetemi tanfolyamokon adnak útmutatást a falu-kutatásra, s más országokban is egyre nagyobb gondot fordítanak a falvak rendszeres vizsgálatára.

Hazánkban a javító célú falu-kutatás alapvető munkájának Bél Mátyás, pozsonyi líceumi rektor 1735—42 közt *Notitia Hungariae novae historico-geographica* c., 4 kötetben megjelent műve tekinthető. Szerzője Pozsonytól Erdélyig beutazta az országot, megismerte az alföldi magyar, a hegyvidéki tót, oláh s a telepés német falvakat s a kismesek és jobbágyság életmódját, gazdálkodását. Mindenütt azt kutatta, melyik faluban élnek jobban s hogyan élhetnének boldogabban az emberek. Ő volt az első magyar tudós, aki hazája állapotait a fejlettebb külföldről hasonlóvá akarta tenni és ehhez első lépésnek a helyzet alapos megismerését tekintette.

A XVIII. század második felében, a felvilágosult abszolutizmus korszakában az uralkodók figyelme terelődött a falvak és a jobbágyság felé. Vizsgálták azok teherbíróképességét s erősödésének akadályait. II. József még trónörökös korában bejárta a birodalom sok faluját, majd bizalmasát,

gr. Falkensteint utaztatta s közvetlenül igyekezett mindenről tájékozódni. Mária Terézia urbárium, mely a jobbágyi szolgáltatásokat szabályozta, egyúttal nagyértékű gazdaságtörténeti és szociográfiai adattár is, amely feldolgozásra vár.

A hazai faluvizsgálat másik úttörője Tessedik Sámuel szarvasi lelkész volt, aki már diákkori barangolásai közben éles szemmel ismerte fel a sárból épült alföldi és a csinos felvidéki és dunántúli falvak között levő különbségeket. Egyetem éveiiben pedig Németországban járta be a Nagy Frigyes alatt telepített vagy rendezett községeket, s mindezek láttára fogadalmat tett, hogy életét az elmaradt Alföld előbbrevitelére szenteli. *A magyar földműves milyen s minő lehetne?* című főművében az elhanyagolt magyar falu s egy eszményi község képét állította egymás mellé igen tanulságosan, negyedszázadon át vezetett gyakorlati gazdasági és ipari iskolájában pedig nagyszámú tanítványát a falvak bajainak orvoslása céljából azok helyes felismerésére vezette reá.

A mult század első negyedében, a tespedés korszakában, a falu kérdései is pihentek, csak Berzeviczy Gergely írt 1819-ben tanulmányt *A parasztok állapotáról*. A nemzeti megújulás azonban előtérbe állította a jobbágykérdést, majd a felszabadítást, s a megyei és az országgyűlések felszólalásai a falvak gazdasági, birtok- és népvizonyait különféle szempontokból ismertetve gazdag szociográfiai anyagot foglalnak magukban. Ugyanez áll gróf Széchenyi István eszmetérjesztő műveire s a *Robot és dézsma* című pályamunkára is. Értékes szociográfiai adatokat tartalmaz Fényes Elek *Geográfiai szótára* és *Magyarország leírása*, Galgóczy Károly *Mezőgazdasági statisztikája*, továbbá több megyei és községi monográfia.

Miután az 1848-ban törvénybe iktatott s 1853-ban végrehajtott örökváltság után a külföldi háborúk miatt felcsökkent terményárak az új kiskazdaosztályt uzsorakölcsönökkel való földvásárlásba s e miatt pár év mulva válságba sodorták, szükséges lett volna a falvakban minden téren végbement nagy átalakulást alapos vizsgálat alá venni. Ez azonban sem a nemzeti elnyomatás idején, sem a kiegyezés után nem történt meg széles körben. E korszakra vonatkozó sok értékes faluszociológiai és szociográfiai anyagot foglal

magában Dietz Henrik bajor közigazdának 1867-ben magyarul is megjelent *Magyarország mezőgazdasága* című könyve, mely az éles szemű szerző megfigyeléseit, másfelől a gazdasági szervezetek, folyóiratok és szakemberek adatait és megállapításait közli. Említést érdemel Pesty Frigyes akadémiai tagnak az 1869. évben községenként kérdőívekkel végzett helynév és névmagyarázat gyűjtése, amelynek a Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött adatai sok értékes település- és fejlődéstörténeti, továbbá szociográfiai anyagot foglalnak magukban. A Magyar Történelmi Társulat 1868-ban községi krónikáskönyvek vezetésére indított mozgalmat, de csekély eredménnyel; Keleti Károly a Stat. hivatal főnöke az 1868. évi országos gazdasági értekezlet elé terjesztett tervezete alapján társadalmi úton akart a községek és járások gazdasági és társadalmi viszonyairól részletes adatokat összegyűjteni. Kérdőpontjait a *Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények* 1869. évfolyamának 201—211. oldalain tette közzé, de annak alapján csak néhány községmonográfia készült, az országos adatgyűjtés azonban elmaradt.

Az alkotmány helyreállítása után a liberális-kapitalista korszak érdeklődése inkább az anyagi és szellemi erőket összpontosító városokra terelődött s a falunak termelés- és hitelpolitikai s más időszerű kérdései parlamenti felszólalások mellett a gazdasági egyesületek és szaklapok terére szorultak. A falu megismeréséhez azonban sok értékes adatot nyújtottak a Központi Statisztikai Hivatal s a Földművelésügyi minisztérium kiadványai, továbbá a gazdacímterek. Különösen gazdag anyagot tartalmaz az 1895. évi VIII. t.-c. alapján végrehajtott első és egyetlen országos mezőgazdasági összeírás eredményeit öt kötetben adó *Mezőgazdasági Statisztika*. Ennek első kötete ismerteti a mezőgazdasági adatgyűjtés multját, az urbáriumok és a kataszteri felvételek összeállításának módját, továbbá közli azon kérdőívek szövegét, amelyeken 1895-ben a gazdaságonkinti összeírásokon felül az egyes járások és községek gazdasági és ezzel kapcsolatos népvizsnyait megvilágító adatok összegyűjtettek. Ez utóbbi anyag azonban, sajnos, közlésre és feldolgozásra nem került s elkallódott.

Az ezidőben még inkább történelmi irányú megyei és községi monográfiák, a *Gazdaságtörténelmi Szemle* kötetei s Acsády Ignácnak *A magyar jobbágyság története* és *Magyarország a pragmatica sanctio korában* című művei a régmúlt idők falvainak állapotaiba világítottak be.

A közfigyelem csupán a nyolcvanas és kilencvenes években kezdett a falu felé irányulni, amikor azt a filloxerapusztítás, az amerikai búza versenye s az eladósodás súlyos válságba sodorták, népét kivándorlásra és zavargásokra készítették. Vadnay Andor, Szeberényi és Ecséri Lajos tanulmányai ekkor az Alföld munkás- és gazdasági viszonyait, Bartha Miklós *Kazár földön* című könyve a rutén falvak állapotait, kongresszusok, ankétek s az országgyűlés tanácskozásai pedig az ország más agrárvidékeinek helyzetét világították meg. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület vármegyénként parasztszociográfiákat íratott, a Magyar Gazdaszövetség pedig gazdasági irányú községmonográfiák készítésére 1899-ben vezérfonalat készített s a *Magyar Gazdák Szemléjében* sok faluleírást közölt. A rendszeres vizsgálódáson alapuló megállapításokat aztán megfelelő agrár- és szociálpolitikai törvények és alkotások, majd a hatékonyabb mezőgazdasági vámvédelem követték s ezek és a kamatláb csökkenése a falvak helyzetét megjavították.

A háború előtti években a Társadalomtudományi Társaság gyökeresebb agrárreformot sürgetve a falu-kutatásra szintén kiterjeszkedett, s a *Huszdik Században* több ilyen tárgyú tanulmány jelent meg. Ezek között Braun Róbertnek *A falu lélektana* című vezérfonala Thomas amerikai egyetemi tanár kutatási módszere alapján készült kérdőpontokat és az adatszerzésre gyakorlati utasításokat adott, ezenfelül két hazai községről készült leírást közölt.

A világháború a falu megismerését több irányban is elősegítette, s ennek következményeként a földművesek haladásvágya fokozódott, a vezető osztály pedig a falu bajainak vizsgálatára s elmaradottságának csökkentésére nagyobb készséget mutatott. A budapesti tudományegyetem közgazdasági karán agrár-, szövetkezeti- és falupolitikai, gazdaságtörténeti és földrajzi tanszékek, intézetek és szemináriumok

létesültek, a falu-szociográfia külön kollégiumban került előadásra s értékes községmonográfiák is készültek. A falukutatás kérdéseivel tüzetesen foglalkozik Steinecker Ferenc egyetemi tanár *Községpolitikája* és Czettler Jenőnek *A magyar mezőgazdasági szociálpolitika* című könyve.

A falvak társadalmi szervezése, kulturális és szociális gondozása céljából 1920-ban a kormánykörök támogatásával megalakult Falu Országos Szövetség a faluvizsgálatra egyideig szintén nagy gondot fordított. Kérdőíveken gyűjtötte össze az egyes községek állapotait, törekvéseit, szervezeteit megvilágító adatokat, amelyeket aztán különféle mozgalmi során hasznosított. Ezzel a választ összeállító falusi vezetőemberek figyelmét is ráterelte a hibákra és a tennivalókra. A szövetség a gyakorlati irányú faluvizsgálat elősegítésére vezérfonalat készített s pályadíjakat tűzött ki. Ezek alapján kisgazdák és vezetőemberek több községmonográfiát írtak, a *Falu* folyóirat pedig sok hazai és külföldi falu képét, népéletét és művészetét mutatta be.

A szövetségnek 120 vidéki központon rendezett kulturális és községfejlesztő kiállításai az egyes vidékek megismerésére jó alkalmat nyújtottak. A népviselet és művészet, szebb tájak és emlékek s a hasznosítható természeti kincsek bemutatása az idegenforgalom kifejlesztését, a lakosságban pedig a szülőföld megbecsülését szintén elősegítették. A *Falu Könyvtára* sorozat több községmonográfián kívül Bene Lajosnak *A magyar falu társadalma* című szociográfiai tanulmányát is kiadta. Nagy kár, hogy a Faluszövetségnek önismertetre s vizsgálódásra nevelő ily irányú munkássága pár év óta szünetel.

A falukutatás céljait elősegíti a háború után létesült Magyar Szociográfiai Intézet azzal, hogy a községekre vonatkozólag könyvekben, folyóiratokban megjelent adatokat cédularendszerben kijegyezve községi adattárában őrzi s az érdeklődők használatára bocsátja.

A közigazgatási hatóságoknak az egyes ügyekben szereplő falvakról való széleskörű tájékoztatása céljából a belügyminiszter 1925-ben elrendelte, hogy a jegyzők bizonyos adatokat Fayol-rendszerű kérdőíveken öt példányban írjanak

össze. Ezeket ma több hatóság használja s egyik teljes sorozatot a Szociográfiai Intézet őrzi. Elismerést érdemel Fejér vármegye alispánjának, Havranek Józsefnek az 1927. évben kiadott rendelkezése, amely minden községnek kötelességévé tette monográfiájának megírását s az ehhez szükséges adatoknak Gerőfy Gyula főjegyző részletes tervezete alapján való összegyűjtését.

Értékes anyag található sok egyházközség feljegyzéseiben is. A váci egyházmegye már 1773-ban elrendelte, hogy a plébániákon történetkönyvet vezessenek, s ezt 1921-ben megismételte. Hasonló intézkedések történtek 1858-ban az esztergomi, 1894-ben a csanádi, 1913-ban a pécsi, 1924-ben a székesfehérvári egyházmegyében. A tiszán-inneni ref. egyházkerület a kilencvenes években az egyházak történelmi adatait a lelkészekkel íratta össze kérdőíveken.

Tudományos falukutató munkát végeznek a fővárosi és vidéki egyetemek földrajzi intézetei, különösen település- és emberföldrajzi irányban, a pécsi közegészségtani tanszék hallgatói pedig az egyke és más népbetegségek tanulmányozására rendeznek falusi kiszállásokat. Pár év óta a Turulszövetség kötelékéhez tartozó több ifjúsági egyesület is foglalkozik falukutatóval s annak eredményeiről a *Bajtárs* című folyóirat külön rovatban számol be állandóan.

Az a nevelésügyi törekvés, hogy az elemi oktatás az otthon és a környezet tárgyainak és jelenségeinek megismeréséből induljon ki, az új népoktatási tantervben végre megvalósult, s ez a falukutatók ügyét is elő fogja segíteni. A tanítóknak ezután vizsgálódással első sorban maguknak kell községüket alaposan megismerni, s a törekvőbbek egy kis buzdítás és útmutatás után bizonyára szívesen kiterjeszkednek a szövevényesebb kérdések tisztázására is és ezzel a tudománynak és a gyakorlati életnek egyaránt használnak. Jó vezérfonal erre dr. Fodor Ferenc egyetemi és Orbán András tanítóképezdei tanár szerkesztésében az 1932. évben megjelent *Szülőföldismereti anyag gyűjtőfüzete*, amelyet ezideig 1100 iskola szerzett meg. Az ebben összegyűjtendő adatoknak csak egy része kerül az iskolában tanításra, a többi a tanítók látkörét fogja szélesíteni s a föld- és természetrajzi és más tudományos

intézetek megfigyelési anyagát növeli. A tanügyi célokat szolgáló gyűjtőfüzet kérdései között természetszerűen kevés a szociográfiai s csaknem teljesen hiányzik az agrár-, szociális és községpolitikai elem, ezért az utóbbi irányú kutatások számára más vezérfonalat kell használni. Az általános ismereteket terjesztő népszerű monográfiák készítésére jó mintát ad dr. Fodor Ferenc egyetemi tanárnak az Iskolánkívüli Népművelési Központ kiadásában 1926-ban megjelent *Szülőföld és honismeret* könyve, az adatforrásokat pedig részletesen felsorolja a *Földrajzi Közlemények* 1929. évi 131—7. oldalain *Településföldrajzi kutatások* c. tanulmánya.

A falu megismerésének eszközei továbbá a mezőgazdasági és néprajzi múzeumok, a folyóiratok között pedig az *Ethnographia* és a *Népelet*, a *Néprajzi Múzeumi Értesítő*, a *Földrajzi Közlemények*, Szegeden a *Föld és Ember* s a *Népünk és nyelvünk* stb. A néprajzi művek között sok jeles részletmunka egyik-másik vidék alapos feldolgozását adja. Mintaszerű köztük Jankó Jánosnak *A Balaton és környéke néprajza*, Gönczi Ferencnek *Göcsej és Hetés néprajza*, továbbá dr. Solymossy Sándor, dr. Györffy István, dr. Ecsedi István s az ifjabb kutatók több munkája. A Malonyay Dezső szerkesztésében 5 kötetben megjelent *Magyar nép művészete* c. gazdagon illusztrált mű a jellegzetes vidékek viseletét s művészeti emlékeit mutatja be, e mellett a lakosság életmódját, gondolkodását is megvilágítja.

Hunfalvy Pálnak 1876-ban megjelent *Magyarország Ethnográfiája* s dr. Bátky Zsigmondnak 1906-ban készült néprajzi útmutatója után nagyobb összefoglaló szakmunka nem jelent meg, de sok néprajzi s részben szociográfiai elem van többek között *Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képen*, Benedek Elek *A magyar nép multja és jelene*, Balogh Pál *Népfaajok Magyarországon* s Herman Ottó *A magyar nép arca és jelleme* című műveiben. Néprajzi gyűjtők részére kérdőpontokat állítottak össze Seemayer Willibáld és Szendrey Zsigmond. A falukutatás módszereiről jó áttekintést nyújt dr. Szeibert János *A faluszociológia célvetése* és Mészár Oszkárnak *A községi monográfiák fogalma és a hazai monográfiáírás fejlődése* című tanulmánya.

A világháború után fokozódott ugyan az érdeklődés a falu iránt, de azt átfogóan ismertető nagyobb mű nem jelent meg. Kisebb, de értékes faluszociográfiát nyújt dr. Weiss Istvánnak *A magyar falu* és *A mai magyar társadalom* című két munkája, e mellett néhány jó község-monográfia is készült. Elszaporodtak azonban a hiúság megadóztatására kiadott ú. n. megyei és városi monográfiák, amelyek néhány statisztikai és történelmi adat mellett többnyire szürke kis emberek életrajzát közölték. Ezek a díszes kiállítású, drága könyvek a közönség áldozatkészségét kimerítve a falvak megismerését elősegítő komoly művek kiadását akadályozták meg.

Örvendetesen szaporodtak a folyóiratokban s napilapokban közölt cikkek, amelyek egyik-másik község vagy vidék szociográfiai, néprajzi, vagy másirányú leírását adták. A falumegismerést elősegíti továbbá a sok jó turista útikalauz és folyóirat is, melyek az egyes vidékek látnivalói mellett a természeti, föld- és néprajzi sajátosságokra is ráterelik a figyelmet. A turisták egy részét a szélesebbkörű vizsgálódásra szintén rá lehet majd vezetni.

A falu megismerésének egyik elősegítője az irodalom. A népszínművek több-kevesebb hűséggel sok népszokást és érdekes alakot mutattak be, s egy idő óta a vidéki műkedvelők színpadjára szorulva ott értékes népnevelő munkát végeznek. A néplélekbe mélyebb betekintést azonban inkább Petőfi és Arany János költeményei, Jókai, Mikszáth, Kuthy Lajos, majd Gárdonyi, Tömörkény, Móricz Zsigmond, Móra Ferenc s több jeles ifjú író művei nyújtanak.

Mélyebb nyomokat hagynak azok az élmények és tapasztalatok, amelyeket a falura kerülő fogékony lelkű fiatalok szerezhetnek, ha a vizsgálódásra útmutatást kapnak. A főiskolásokból álló Széchenyi-Szövetség tagjai már a háború előtt egyik-másik községbe kiszállva ott szövetkezeti s más eszmeterjesztő előadásokat tartottak s e közben a vidék életébe is némi betekintést nyertek, de megfelelő vezérfonal és idő hiányában alapos kutatásba nem kezdhettek. A főiskola és végzett ifjakkól nyolc évvel ezelőtt alakult Bartha Miklós-Társaság a faluvizsgálatot szintén feladatául tűzte ki s

e célból vezérfonalat állított össze, de a munkához csak átszervezése után, most tud hozzákezdeni.

A falukutatás terén is szépen dolgozik Szegeden a Bethlen Gábor ifjúsági körnek pár évvel ezelőtt alapított agrár-settlement-je. Főképen a tanyavilág gazdasági és népeletét vizsgálják, annak dalait, jellegzetességeit gyűjtik, s néhány értékes kiadványuk is megjelent már.

A falu megismerése terén különösen sokat tehetnek a cserkészek, akik nyári táborozásuk alatt környezettanulmányozást végeznek. Ösvényt, utat, forrást és sajátosságokat kutatva megfigyelik és térképezik a terepet, bejárják a közeli falvakat, fényképeznek, rajzolnak s minderről naplót vezetnek. Így a vizsgálódáshoz készséget, természet- és emberismeretet szereznek s ezek segítségével később, mint öreg- és vécserkészek a falu bonyolultabb társadalmi és gazdasági tényezőinek, továbbá település- és fejlődéstörténetének tanulmányozására is vállalkozhatnak. A Cserkészszövetség 1930-ban kiadott *Regőskatéja* sokoldalú és alapos útmutatást ad arra, hogy nyári táborozás közben mily módon ismerje meg a csapat a közeli falut s a lakosság életmódját, a vándorló regősök pedig hogyan végezzék a néprajzi tárgyak s a nép ajkán élő dalok, mesék stb. összegyűjtését, e közben pedig a cserkész-szellemet miképen terjesszék. Regőstanfolyamokon kiképzett ifjú- és öregcserkészek járják már két év óta a vidéket, künt élnek a nép között falvakban, tanyákon, avagy pásztorok, halászok sátraiban, résztvesznek az ottani munkákban, szórakozásokban, s magyarságukban megerősödve tapasztalatokkal és néprajzi vagy más gyűjtési anyaggal térnek vissza a városba.

A cserkészek falu-munkájának célja nemcsak gyűjtés, kutatás, hanem nemzetnevelés is. A nép bizalmának megnyerése céljából a falusi gyermekeket cserkészjátékokra, az ifjakat régi magyar dalokra, táncokra tanítják, a felnőtteket pedig a tábortűzhöz meghívják s ott nemesen szórakoztatják. A nép így a cserkészek egyszerű és tiszta életét látva, a városi urak iránt tanúsított bizalmatlanságát leveti. Feltárja szívét, amiben évezredek ősi emlékei, érzései szunnyadnak, s közben észrevétlenül lelkébe ülteti a cserkész-szellemet: önfegyelmet,

testvériességet, a tisztaságot s mindazt, amit idegen hatások a faluból már majdnem kiszorítottak.

A leventék falujuk történetének s környezetüknek rendszeres megismerésére szintén rá vannak szorulva s ezt az iskolánkívüli népműveléssel segíthetik elő a tanítók. Kíváncsinos továbbá az, hogy a gazda-csereifjak, akik hosszabb időre idegen országba vagy vidékre kerülnek, új környezetük vizsgálatára ösztönzést, útmutatást nyerjenek.

A falu-kutatást és megismerést különböző módon és irányban elősegítő mozgalmakon és intézményeken végigtekintve a jövőbeli feladatokat kell körvonalazni.

Első követelmény az, hogy ismerje meg alaposan minden törvényhozó, tisztviselő, író, szociológus és más arra illetékes azt a nagy átalakulást, amely a háború, forradalmak, országcsönkítés, földreform, vándorlások, a látszatkonjunktúra, utóbb pedig a válság s az izgatók hatása alatt a falusi lakosság közszellemében, gazdasági és életviszonyaiban községtípusok szerint különböző mértékben végbement. Figyeljék meg mások is a lakosság mai színvonalát, tagozódását, törekvéseit, a gazdálkodási mód, birtokviszonyok, földárak, szövetkezeti mozgalom alakulását és mindazt, ami a falvakat egymástól s multbeli állapotaiktól megkülönbözteti. Szükséges az is, hogy minden falu megismerje a maga hiányosságait, erőforrásait és tennivalóit.

A tudományos vagy gyakorlati célból különböző téren és irányban gyűjtők vagy kutatók számára, különösen akkor, ha azok nem szakemberek, megfelelő vezérfonalak és kérdőpontok készítenődők, a vizsgálódásra való készséget és képességet pedig mennél több emberben, első sorban a falu leendő vezetőiben, a theológián, egyetemen, a gazdasági és állatorvosi akadémián, a tanítóképzőben és a jegyzői tanfolyamon ki kell fejleszteni. Oklevelet, kinevezést vagy véglegesítést csak az nyerjen, aki egy község monográfiáját elkészítette. Ez később a falusi krónikáskönyvek és statisztikai adatok vezetését szintén meg fogja könnyíteni.

Szükséges, hogy a falvak tudományos vagy gyakorlati célú vizsgálatával különböző irányban foglalkozó intézmények és szakemberek egymás eredményeinek, tapasztalatai-

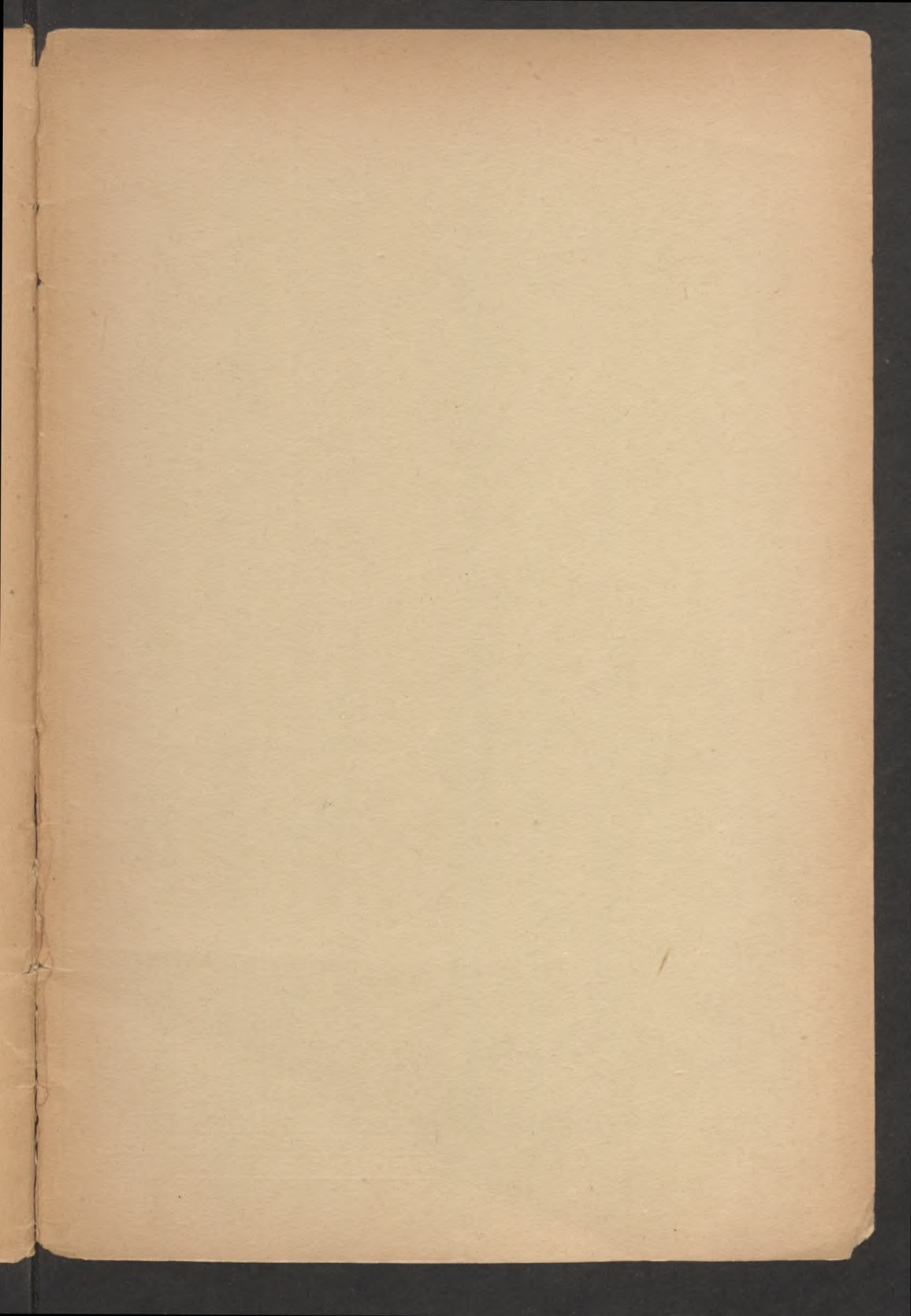

nak megismerése s részben a munkaközösség kiépítése céljából közös összekötő szervet létesítsenek. Célszerűségeből ez ahhoz az intézményhez (Közgazdasági egyetem, Mezőgazdasági vagy Néprajzi múzeum, Földrajzi Társaság, Szociográfiai intézet, vagy Cserkészlet stb.) kapcsolódjék, amelyik a tervszerű munkamegosztás és együttműködés kifejlesztésére s a falumegismerés terjesztésére a legalkalmasabb. E falukutató intézet vagy bizottság a vizsgálódást szélesebb körűvé teheti, a külföldi szakemberek közül felkért levelezői útján pedig az idegenben, főképen az elszakított magyarság körében folyó falumunka felől is állandóan tájékozást szerezhet. Hézagpótlóan fogja kiegészíteni a Szociográfiai Intézet munkáját is, miután az nem terjeszkedik ki a szociológiai tárgykörén kívüleső adatok gyűjtésére, sem a falukutatás, monográfiaírás propagálására vagy egyes községek fejlesztését elősegítő megállapításokra.

E közös szerv évkönyvei a világszerte folyó falukutató munka eredményeiről szintén beszámolva rég érzett hiányt fognak pótolni s bizonyára külföldön is elismerésre találnak. Az idegenből jövő méltánylás aztán még szélesebbkörűvé teszi az itthoni érdeklődést.

Válságos idők, nagy sorsfordulatok a multban mindig a falu felé terelték a figyelmet, s napjainkban különösen okunk van arra, hogy a faluval alaposan és mennél szélesebb körben foglalkozzunk.

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA
FELELŐS VEZETŐ IFJ. KERTÉSZ ÁRPÁD
BUDAPEST, V., NÁDOR UCCA 28. SZ.